

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה ז"ל

אשת כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל

מוהר"ר ר' לוי יצחק

זצוקל"ה נבג"מ ז"ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקל"ה נבג"מ ז"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתים לבריאה

שנת המאתיים להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן רישה

וזוגתו מרת נחמה דינה בת מלכה רייזל

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל

וזוגתו בתי' בת שרה מינדל

שלום דובער בן רבקה נעמי

וזוגתו מרת אסתר בת מרים

בנימין בן חדוה

וזוגתו מרת רבקה רחל בת אסתר שיינדל

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

היה זה בלתי-נסבל לראות אותו מתייסר כך, בשעה שכבר היינו בשמחה, לאחר שלנגד עינינו נראתה כבר "אתחלתא דגאולה". אמנם "שמחה פנימית" – כביטוי המקובל – לא היתה בלבנו, אבל איכשהו חשנו צורך לפקוד על עצמנו להיות בשמחה.

עד הרגע האחרון – רגע הנסיעה – היה עלינו לשמור על עובדת נסיעתנו בסודי-סודות, משום שהיו עוד גולים, שתקופת הגלות שנגזרה עליהם נשלמה אף היא, וכלל לא עלה בדעתם לעזוב את מקום גלותם. עבורם איש לא הרעיש עולמות כפי שהרעישו עבורנו, ובדרך הישר – הדבר לא היה ניתן לביצוע בשום אופן. משום כך, כל אימת שהיה צורך לעשות דבר-מה בקשר לנסיעה – היה עלינו להישמר מעין הרע¹⁴⁹.

RESHIMAS ZICHRONOS

KESUVIM BIDEI HARABANIS HATZIDKANIS
MARAS CHANA

INSTALLMENT 18

Published and Copyrighted © 2012

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718

editor@kehot.com

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

ניסע מכאן כולנו יחד. אלא שבפועל הוברר שהמלאכה לא היתה כה קלה, והיא נמשכה למעלה משישה שבועות, והיתה כרוכה בקשיים רבים.

כל אזרח רגיל היה צריך להשיג אישור כדי לנסוע מעיר לעיר; וכשמדובר בגולה — אסור היה לו בתכלית לנסוע לעיר גדולה, והותר לו להתגורר רק בכפר. ובכן, היה עלינו להראות שאנו נוסעים לכפר סמוך לאלמא-אטא. "וחזר הדין" — לשם כך היינו זקוקים שוב לאלפי רובלים, ש"אחינו" שלחו אלינו טלגרפית. ולאחר שהודיעו לנו במלים תקיפות שהדבר בלתי-אפשרי — הלך אליהם אחד ממכרינו, שילם "מנה יפה", והדבר נעשה "כשר"...

האיש שהעניק את האישור ביקש שניסע מכאן בהקדם האפשרי, כדי שהאישור — עם חותמת המשרד לאישורי נסיעה — לא ימצא בציאילי.

ההבטחה להנפקת המסמך התקבלה בערב פסח; אך לחתום עליו הם יכלו, מטעמייהם שלהם, רק בחול-המועד.

היו אלה ששה שבועות קשים מנשוא. בכל רגע היתה תלויה מעלינו אימת מוות בפועל ממש.

ראיתי בבירור שבעלי לא יוכל להמשיך לחיות בתנאים שבהם חיינו במשך הזמן עד עתה. חסר לו החוסן הנפשי והפיזי, והוא היה שבור מאוד. המלאכה כולה הוטלה, איפוא, עלי ועל שְׁבֵע; לבעלי, כך נראה, לא נותר עוד כוח לעשות דבר. היו רגעים שהתעוררו בו כוחות מן העבר, אבל נראה שהיה עליו לעשות מאמצים מרובים כדי להשתמש בהם.

בקזיל-ארדא דאג עבורנו קוליקוב למצה שמורה ולבשר לחג הפסח, ויומיים לפני החג נסעה לשם שְׁבֵע והביאה את הכל לביתנו. וכך חגגנו את חג הפסח השלישי בחדר זה¹⁴⁸.

אין ברצוני להאריך עוד בפרטים אלה.

ליל הסדר הראשון עבר כדבעי. בליל הסדר השני תקפה את בעלי חולשה, ובשעה שתיים בלילה נאלצנו להבהיל אליו רופא. החולשה נגרמה, מסתבר, מאכילת הדגים, שהתקלקלו בשל גלי החום שפקדו אותנו באותם ימים. רק עליו השפיעה אכילת הדגים באורח כה קיצוני, ככל הנראה משום שגופו היה כבר חולני.

ב"ה.

פתח דבר

הננו מו"ל בזה חוברת יח של "זכרונות" שנרשמו ע"י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב-ידה של הרבנית, ולאח"ז גם בתרגום ללה"ק, ובתוספת ציונים והערות בשוה"ג, כמבואר בפרטיות ב"פתח דבר" לחוברת הראשונה.

*

ויהי רצון שההוספה בהפצת המעיינות חוצה, תזרוז את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת "אוצר החסידיים"

ט"ו בשבט, ה'תשע"ב

שנת המאתיים להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן
ברוקלין, נ"י.

(148) מסתבר שבין חג הפסח תש"א לחג הפסח תש"ב עברו רלווי"צ והרבנית לדירה אחרת, כך שבדירה זו היה זה הפסח השלישי (תש"ב-תש"ד).

גם אשה זו, בת־שבע, וכששמעה במה ובמי מדובר — אמרה מיד שאינה מתחשבת בשום־דבר, והיא תעביר את המסמכים, יהיו אשר יהיו; אך רצונה שידאגו לילדיה, שיהיה להם ממה להתקיים במשך הזמן שלא תהיה עמם. היא עבדה בייצור סריגים, ובקשתה היתה שיספקו במקומה למפעל את מכסת הסריגים שהיא מייצרת מדי יום, והרווח ישמש לפרנסת ילדיה.

האחים רבינוב¹³³ קיבלו את הצעתה, שהיה בה כדי למלא את השליחות בדרך הטובה ביותר.

בעבודתה במפעל היתה בת־שבע ממונה על חטיבה של פועלים. מנהל המפעל הנפיק עבורה מסמכים רשמיים שבהם נאמר שהוא שולח אותה לרכוש חומרים עבור המפעל, ומינה עובד אחר שיפקח על החטיבה במשך זמן היעדרה. היא גילתה לו את מטרת נסיעתה, והוא השיב לה מיד שהוא שמע על האדם שבו מדובר, וכדי להציל אדם זה מוכן הוא אפילו ללכת בדרכים מסוכנות.

המנהל ביקש, כמובן, שהכל יתבצע בדרגת הסודיות הגבוהה ביותר. דבר זה היה חשוב לכולם — הן למתעסקים בעניין, והן לאלו שלמענם עשו כל זאת.

כך דאגו אנשים אלו לכל מה שהיה דרוש כדי שיתאפשר להעבירנו למקום מגורים אחר לאחר שיסתיימו חמש שנות הגלות.

לשם כך הוכנו מסמכים רשמיים בחתימת "בתנו" (לאמיתו של דבר מעולם לא היתה לנו בת) — הלא היא רעייתו של רבין. היא חתמה כי היא מקבלת על עצמה לדאוג למקום מגורים עבור "ל. שניאורסון" ורעייתו, ולספק את צרכי המזון וההלבשה שלהם, מאחר שמדובר באנשים מבוגרים שמצבם אינו מאפשר להם לעבוד.

כדי להשיג את האישורים לכל זאת מהמשרדים הגבוהים ביותר הקיימים — כדי שהמשרדים הזוטרים יותר לא יוכלו להפריע — שילמו אנשים זרים לחלוטין סכומי כסף גדולים עד לאין שיעור, ואכן כל האישורים הדרושים התקבלו.

כל מהלך קבלת האישורים היה מנוגד לחוקים, שעל־פיהם אנשים מהקטגוריה של בעלי היו צריכים לעבור הליכים ממושכים עד לשחרורם. רק באמצעות שוחד רב ניתן היה להשיג זאת.

כך הגיעה בת־שבע אלינו, מצויידת בכל מסמכי הזכויות הללו, במחשבה שתוכל לסיים את המלאכה בתוך מספר שבועות, ולחג הפסח

צוויי המן־טאשן

עס איז געקומען די צייט פון פורים, אַ מגילה איז געווען, וואָס איך האָב אַמאָל צוגעשיקט מיט אַ פעקל.

צו אונז זיינען אַריינגעגאַנגען אַן עוואַקואַרטער יונגע־מאַן, קאַמוניסטיש געשטימט, מיט זיינע אַ שכנה, אַן אינזשעניער, אויך אַן עוואַקואַרטער, זי האָט אַמאָל געלערנט אידיש, און האָט זיך אינטרעסירט מיט אידישקייט.

מיט אַ צייט פריער האָב איך באַהאַלטן אַ ביסל וויסע מעל²⁹³, און געמאַכט צוויי המן־טאשן. דאָרט האָט די קלייניקייט פאַרנומען אַזאַ אָרט, אַז עס האָט עפעס דערמאַנט אַז מען איז נאָך מענטשן און אידן, און עס איז עפעס דאָ אַן אונטערשייד פון איין טאָג צו דעם אַנדערן, און מען איז עפעס שייך צו העכערע זאַכן אויך, און ניט נאָר טראַכטן וועגן די "ברויט" מיט די עמער "וואַסער", אַרויסשלעפן אים אין דער בלאַטע פון דעם "ברונען", וואָס פון די וואַסער וואָס פאַרגיסט זיך אַלעמאָל, ווערט דער קויט נאָך "קלעפיקער".

מיט דער "געזעלשאַפט" האָט מען פאַרבראַכט דעם פורים. זיי האָבן געקוקט אויף די המן־טאשן ווי אויף אַ גרויסן לוקסוס, און ווי דאָרט איז מען זיך נוהג, מיט אַ קריטיקא פון אַלטע "מנהגים".

* * *

בת־שבע אַלטהויז

עס האָט זיך דערנענטערט דער פסח, און דאָס איז געווען דער "סוף" פון די פינף יאָר.

אַמאָל בין איך געגאַנגען אינדערפרי נאָך מילך, זע איך פון ווייטן

אותם ימים, ובמשך כל זמן זה לא עצמה עין וישבה בצפיפות איומה; כך שלעמוד בבוץ ולהמתין לי — לאחר שכבר שירכה רגליה מתחנת הרכבת, מרחק של יותר מקילומטר — לא היה בה כוח מרוב עייפות. שלחתי אותה איפוא עם "שקץ" של אחד השכנים אל מקום מגורינו, ואילו אני הלכתי לדרכי.

כשהגעתי הביתה, לאחר שדאגתי לכל הנדרש, לא פגשתי. ה"שקץ" התעה אותה הרחק מביתנו, והיה עלי איפוא לצאת לאחרי-מכן כדי לחפשה.

כשאותו מ. רבין — שהיה אצלנו, כפי שכתבתי לעיל — הגיע לאלמא-אטא, סיפר למכריו שם, יחד עם אחיו ה. רבין¹⁴⁷, על ביקורו אצלנו. הוא סיפר להם בדמעות שלישי על מצבנו, תיאר באזניהם כיצד הפעילו הוא ואחיו ערוצים רמי-דרג כדי לסייע לנו בהשגת המסמכים הדרושים, והסביר להם שמסיבות רבות חובה להזדרז ולמצוא אדם שיעביר אלינו את המסמכים.

מאחר שמסמכים אלו היו מבוססים על תחבולות — כל המסמכים הללו הושגו, כמובן באמצעות השתדלות רבה, לאחר ששולמו עבורם סכומי כסף טבין ותקילין שניתנו למטרה זו על-ידי אנשים פרטיים מידידינו הטובים (היו שנתנו סכומים של עשרות אלפים, חלק גדול מרכושם) — היה קשה מאוד למצוא מי שיהיה מוכן להעבירם.

המסמכים הוחתמו כבר בחתימותיהם של ראשי הממשל של הרפובליקה הנוגעת בדבר, ולכן לא ניתן היה לתת אמון בכל אחד לביצוע שליחות שכזו, ולא כל אחד רצה להתמסר לכך; משום שאם מישהו היה שואל שאלות, ומוצא באמתחתו של השליח את כל ההחלטות המאושרות לשחרר אדם שנשפט לגלות לפני תום ריצוי עונשו — היה בכך משום סכנה אמיתית הן לאותו אדם שהעביר את המסמכים והן לאלו שהתעסקו בהשגתם.

היו תחנות רכבת מסוימות שבהן היו עולים לרכבת פקידים מטעם הנ.ק.וו.ד., והיו מצווים על הנוסעים להציג בפניהם את כל מה שהם מובילים עמם; אי-ציות להוראתם במקרה כזה היה בלתי-אפשרי. תחנות כאלה היו בדרך מאלמא-אטא לכפרנו.

באותה אסיפה שבה דנו כיצד לבצע את העברת המסמכים, נכחה

גייט א יונגע פרוי, נאך דעם אַנטאָן און דעם אויסזען, האָט מען געזען אַז דאָס איז ניט קיין היגע.

אין האַנט האָט זי געהאַלטן אַ טשעמאַדאַן²⁹⁴, און זי האָט זיך דערנענטערט, און זיך אָפּגעשטעלט, און זאָגט מיר: דאָס איז דאָכט זיך חנה?

איך בין אַביסל נתפעל געוואָרן, ווען זי האָט אָנגעהויבן רעדן, האָב איך דערקענט אַז דאָס איז אלי-חיימ'ס²⁹⁵ אַ טאַכטער²⁹⁶, דאָס פּאַרט זי ספעציעל צו אונז. גיין מיט איר אַ היים האָב איך ניט געקענט, איך האָב געמוזט אָנגרייטן וואָס מען דאַרף אויף דעם מעת-לעת צו עסן, און מיט אַ שעה שפּעטער איז שוין קיין זאך ניטאָ.

זי איז געווען צוויי מעת-לעת אין וועג, ביי יענע באַדינגונגען פון דעם פּאַרן. די גאַנצע צייט ניט געשלאָפּן, און געזען אין אַ שטאַרקע איינגשאַפט, אַזוי, אַז וואַרטן אויף מיר און שטיין אין דער בלאַטע, וואָס זי האָט זיך שוין געשלעפט פון וואַקזאַל מער פון אַ קילאָמעטער, האָט זי איבער מידקייט, ניט געהאַט קיין כח. האָב איך איר אָפּגעשיקט, מיט אַ שכנ'ס "שקץ", צו אונזער וואַיונג, און איך בין מיר אַוועק אין מיין וועג. ווען איך בין געקומען אַ היים, נאָך מיין באַזאָרגן אַלעס, האָב איך איר ניט געטראַפּן. דער "שקץ" האָט איר פאַרפירט ווייט, און איך האָב איר געדאַרפט גיין זוכן דערנאָך.

* * *

אַלע קאָמבינאַציעס אויף אונז אַרויסהעלפּן

ווען דער מ. ראַבין, וועלכער איז געווען ביי אונז, ווי איך האָב אויבן

(294) מזוודה.

(295) ידיד בית רבי החסיד הידוע הו"ח וכו' הר' אליהו חיים בן הר' פנחס טודרוס אלטהויז הי"ד.

(296) מרת בת-שבע אלטהויז [רובשטיין]. — ראה סיפורה ב"תולדות לוי יצחק" ח"ב ע' 670 ואילך. בסוף ימ' עלתה לאה"ק ונפטרה שם. ומ"כ בלוד.

געשריבן, איז געקומען אין אלמא-אטא, האָט ער מיט זיין ברודער ה. ראָבין²⁹⁷, דערציילט פֿאַר זיינע באַקאַנטע פון זיין באַזוכן אונז.

ער האָט דערציילט פשוט מיט טרערן וועגן אונזער לאַגע, און ווי זיי האָבן צוגענומען וויכטיקע וועגן אויף אַרויסהעלפֿן אונז מיט וואָס מען דאַרף, און אַז מען מוז זיך איבער אַ סך טעמים היילן, און מען מוז האָבן אַ מענטשן ווער עס זאָל אַוועקפירן צו אונז די פּאַפּירן.

און אַזוי ווי זיי זיינען געבויעט אויף קאָמבינאַציעס²⁹⁸ – אָט די אַלע פּאַפּירן, האָט מען באַקומען, דורך גרויס השתדלות געוויינליך, וואָס מען האָט גוט באַצאָלט פֿאַר זיי. דאָס האָבן יחידים, גוטע פריינט, געגעבן. געווען אַזעלכע וואָס האָבן געגעבן צענדליקער טויזנטער, אַ גרויסן חלק פון זייער פּאַרמעגן – דאָס דורכפירן איז זייער שווער אָנגעקומען.

די פּאַפּירן זיינען שוין געווען גע'חתמ'ט מיט די חתימות פון די מלוכה אָנפירער פון יענע רעפּובליק, אַזוי אַז ניט אַלעמען האָט מען געקענט גלויבן אַזאַ שליחות, און ניט יעדערער האָט זיך געוואָלט אָננעמען צו דעם. ווייל, ווען מען זאָל עפעס וואָס מאַכן שאלות, און געפינען די אַלע באַשטעטיקטע החלטות אויף צו באַפרייען אַ פּאַר'משפּט'ן, נאָך איידער די צייט פון דער שטראַף האָט זיך געענדיקט, איז דאָס געווען אמת'ע סכנות פֿאַר דעם מענטשן וואָס האָט געפירט די פּאַפּירן, און פֿאַר די וואָס האָבן זיך אין דעם מתעסק געווען.

עס איז געווען געוויסע סטייטשאַנס²⁹⁹, וואו עס פלעגן אַרויפגיין אָנגעשטעלטע פון דער נ.ק.וו.ד. און פלעגן הייסן ווייזן אַלץ וואָס מען פירט מיט זיך, און ניט פּאַלגן אין אַזאַ פּאַל, קען מען ניט. און דאָס איז געווען אויף די וועג צו אונז.

* * *

“לוקסוס של ממש” – שני אזני-המן

הגיעו ימי הפורים. היתה ברשותנו מגילה שצירפתי פעם לאחת החבילות ששלחתי.

הגיעו לבקרנו צעיר מן המפונים, בעל נטייה לקומוניזם, יחד עם שכנתו, מהנדסת במקצועה, מפונה אף היא. היא למדה פעם אידיש והתעניינה ביהדות.

— זמן מה קודם לכן הטמנתי מעט קמח לבן, ומהם הכנתי שני “אזני-המן”. דבר פעוט זה תפס שם מקום חשוב, שכן הדבר הזכיר לנו במידת-מה כי עדיין בני-אדם אנו, כי עדיין יהודים אנו, כי ישנו הבדל כלשהו בין יום אחד למשנהו, וכי יש לנו שייכות כלשהי גם לעניינים נעלים יותר — לא רק למחשבות על הלחם ועל דלי-המים, שאותו יש לשאת מן הבאר תוך כדי צעידה בבוץ, כשלאורך כל הדרך נשפכים ממנו מים שהופכים את הבוץ לדביק עוד יותר... —

בחברת אנשים אלו בילינו את יום הפורים. הם הסתכלו על ה“אזני-המן” כעל לוקסוס של ממש, וכנהוג שם — מתוך ביקורת על “המנהגים הישנים”.

שליחותה של בת-שבע אלטהויז

חג הפסח קרב ובא, ועמו סופן של חמש שנות הגלות.

בוקר אחד יצאתי להשיג חלב, והנה מרחוק צועדת אשה צעירה — על-פי לבושה ומראה פניה ניתן לדעת שהיא אינה מקומית — ובידה מזוודה. היא התקרבה אלי, נעמדה ואמרה לי: “את היא חנה, הלא כן?” לרגע התפעלתי מהעובדה שזיהתה אותי. כשהתחילה לדבר, הכרתי מדבריה שהיא בת¹⁴⁵ של אליהו-חיים¹⁴⁶, ושהיא נוסעת במיוחד אלינו.

ללכת עמה לביתי — לא יכולתי, שכן היה עלי להשיג את כל המזון הדרוש לצורך היממה הבאה, ושעה מאוחר יותר כבר לא יהיה ניתן להשיג דבר.

היא מצדה סיימה זה עתה מסע בן שתי יממות, בתנאי הנסיעה של

(145) מרת בת-שבע אלטהויז. ראה סיפורה ב“תולדות לוי יצחק” ח”ב ע’ 670 ואילך.

(146) החסיד הידוע, ידיד בית רבי, ר’ אליהו חיים ב”ר פינחס טודרוס אלטהויז הי”ד.

(297) ראה לעיל ע’ 000.

(298) תחבולות.

(299) תחנות.

דער ערשטער סדר איז א דורך געגאנגען כדבעי. צום אנדערן סדר איז ער פארשלאפט געווארן, און צוויי א זייגער ביינאכט האָט מען געדארפט בריינגען אַ דאָקטאָר.

דאָס האָט עפעס פאַרשאַט די „פיש“ וואָס זיינען קאַליע געוואָרן פון יענע „היצו“. נאָר אויף אים, האָט, ווי עס ווייזט אויס, שוין אויף אַ קראַנקן אַרגאַניזם מאַדנע געווירקט.

עס איז געווען ניט מעגליך צו זען ווי ער האָט זיך געמוטשעט. מען איז דאָך געווען צופרידן, עס האָט זיך שוין געזען אַ אתחלתא דגאולה, נאָר קיין שמחה „פנימית“, ווי מען זאָגט, האָט זיך ניט געפילט, עפעס האָט מען זיך געדארפט הייסן זיין פרייליך.

ביז דער לעצטער מינוט פון פאָרן, האָט מען דאָס געדארפט האַלטן בסודי-סודות, ווייל עס זיינען געווען נאָך אַזעלכע וואָס ביי זיי האָט זיך אויך זייער פאַרמשפּטע צייט געענדיקט, און זיי האָבן אפילו ניט געטראַכט וועגן אוועקפאַרן. פאַר זיי, האָט מען נישט אַזויפיל מרעיש-עולמות געווען, און בדרך הישר, האָט דאָס ניט געקענט זיין בשום אופן. און ווען מען האָט געדארפט גיין עפעס טאָן וועגן דער נסיעה, האָט מען זיך געדארפט היטן פון אַן עין-הרע³⁰⁵.

* * *

צוליב ראַטעווען דעם מענטשן – וועל איך אַליץ טאָן

אין דער מסיבה, וואָס מען האָט געטראַכט ווי דאָ צו טאָן, איז געווען די פרוי בת-שבע, וועלכע האָט דערהערט וועגן וואָס און וועמען עס האַנדלט זיך דאָ, האָט זי גלייך געזאָגט אַז זי רעכנט זיך מיט קיין זאָך ניט, און זי וועט נעמען די פאַפירן, וואָסערע זיי זיינען. נאָר זי וויל מען זאָל באַוואַרענען אירע קינדער, זיי זאָלן האָבן פון וואָס צו לעבן די צייט וואָס זי וועט ניט זיין מיט זיי.

איר אַרבעט איז געווען טריקאַטאַזש³⁰⁰, זאָל מען איר „נאַרמע“ וואָס זי אַרבעט אויס אַלע טאָג, צושטעלן אין דער פאַבריק, און פון דעם פאַרדינסט זאָל זיין פאַר די קינדער אויף דער הוצאה.

די ברידער ראַבינאָוו²⁷⁴, האָבן זיך גענומען דעם פאַרשלאַג אירן, וואָס איז העכסט פּיין ממלא צו זיין.

אויף דער אַרבעט האָט זי געהאַט אונטער זיך אַ בריגאַדע³⁰¹, און דער פּרינציפּאַל פון פאַבריק האָט איר אַרויסגעגעבן אַפּיצעלע דאָקומענטן אַז ער שיקט איר אַיינקויפן מאַטיעריאַל פאַר דער פאַבריק, און געשטעלט אַן אַנדערן אַנפירן מיט דער בריגאַדע אויף דער צייט וואָס זי וועט ניט זיין.

זי האָט אים מגלה געווען דעם צוועק צוליב וואָס זי פאַרט, האָט ער גלייך געזאָגט, אַז ער האָט געהערט פון דעם מענטשן, און צוליב דעם מענטשן ראַטעווען, מציל זיין, וועט ער אפילו גיין אויף סכנות'דיקע וועגן אויך. נאָר געוויינליך געבעטן עס זאָל זיין דורכגעפירט אין דער גרעסטע מדריגה פון „קאָנספּיראַציע“³⁰².

דאָס איז געווען זייער וויכטיק פאַר אַלעמען, אַי פאַר די מתעסקים אין דעם ענין, אַי פאַר דעם צוליב וועמען מען האָט דאָס געטאָן.

אַלזאָ, האָט מען באַזאָרגט מיט אַליץ וואָס עס האָט זיך געפאַדערט

300 סריגה.

301 חטיבה.

302 סודיות.

עס זאל זיין א מעגליכקייט אויף איבערפירן אונז אין אן אנדער אָרט אויף וואָוינען, נאָכדעם וואָס עס וועט זיך ענדיקן די „פינף יאָר“.

אויף דעם האָט מען געמאכט אָפיצעלע פּאַפּירן פון א טאַכטער אונזערע – קיין טאַכטער האָבן מיר קיינמאָל ניט געהאַט – דאָס איז דעם ראַבינ'ס פּרוי. זי האָט זיך גע'חמת'ט אַז זי נעמט אויף זיך באַזאָרגן ל. שניאור' מיט זיין פּרוי מיט אַ וואָוינונג, און וועט זיי אויסהאַלטן מיט שפּייז און קליידונג, ווייל דאָס זיינען אַלטע מענטשן, וואָס זיינען ניט אומשטאַנד צו אַרבעטן.

אויף דאָס אַלץ צו באַשטעטיקן פון די העכסטע אַנשטאַלטן וואָס ס'איז דאָ, כדי די קלענערע זאָלן ניט קענען שטערן צו דעם, ווען מען וועט דאַרפן צו זיי אָנקומען – האָבן אַבסאָליוט פּרעמדע מענטשן געצאָלט גרויסע סומעס, וואָס איז אין לשער, און מען האָט דאָס אַלץ באַקומען.

דאָס איז אַלץ געווען אַנקעגן די געזעצן וואָס די קאַטעגאָריע מענטשן האָבן געדאַרפט דורכגיין. און דאָס האָט געקענט פּוּעל'ן נאָר גרויסע „שוחד“.

מיט די אַלע „זכיות“, איז זי צו אונז געקומען, מיט דער מחשבה, אַז זי וועט דאָס אָפּטאָן אין אַ פּאַר וואָכן. און אויף פּסח זאָלן מיר אַלע אין איינעם פּאַרן.

* * *

אויסערגעוויינליכע שווערע זעקס וואָכן

נאָר עס האָט זיך אויסגעוויזן ניט אַזוי גרינג. און עס האָט גענומען מער ווי זעקס וואָכן צייט, מיט גרויסע שוועריקייטן.

אַלע געוויינלעכע בירגער האָבן געדאַרפט האָבן אַן ערלויבעניש אויף צו פּאַרן פון איין שטאָט אין דער צווייטער. און אַ „פּאַרשיקטער“, האָט בכלל אין קיין גרויסער שטאָט ניט געטאָרט פּאַרן, ער האָט געהאַט נאָר רעכט צו וואָוינען אין אַ „דאָרף“.

האָט מען אָנגעוויזן אַז מען פּאַרט אין אַ דאָרף ביי אַלמאַ-אַטאַ –

וחזר-הדין, דאָס האָט מען ווייטער געדאַרפט האָבן „טויזענטער“, וועלכע די „אייגענע ברידער“ האָבן טעלעגראַפיש אַרויסגעשיקט. און נאָכדעם ווי מען האָט געזאָגט מיטן האַרבן וואָרט אַז עס קען ניט זיין, איז געגאַנגען אַ באַקאַנטער אונזערער, און האָט באַצאָלט אַ מנהיפה און עס איז געוואָרן „כשר“.

נאָר ער, דער געבער האָט געבעטן, אַז וואָס גיכער זאָל מען אַוועקפּאַרן. די ערלויבעניש מיט דער חתימה פון דעם „ביוראָ פּראָפּוסקאָוו“³⁰³ זאָל זיך ניט געפינען אין „טשילי“.

צוגעזאַגט אַרויסגעבן האָט מען ערב פּסח. חתמ'נען, איבער זייערע „טעמים“ האָבן זיי געקענט חול-המועד.

דאָס איז געווען אויסערגעוויינליכע שווערע זעקס וואָכן. אַלע מינוט איז געהאַנגען בפּועל ממש אימת-מות. איך האָב געזען אַז ער קען שוין מער ניט לעבן אַזוי ווי די צייט ביז איצט. עס האָט זיך אין אים געפּעלט די גייסטליכע און פיזישע שטאַרקייט. זייער צובראָכן.

די אַלע אַרבעט דורכמאַכן האָב איך מיט שְׁבַע'ן געדאַרפט טאָן. ער האָט עפּעס ניט געהאַט קיין כח אָפּטאָן וואָס. געווען מאַמענטן וואָס אין אים האָט זיך דערוועקט אַמאָליקע כחות, נאָר ער האָט עפּעס געדאַרפט מאַכן גרויסע אַנשטריינגונען אויף באַנוצן זיי.

* * *

דעם לעצטן פּסח

אין קזיל-אַרדאָ, האָט אונז קאָליקאָוו¹⁴² באַזאָרגט מיט שמורה מצה און בשר אויף פּסח. און צוויי טעג פאַר פּסח, איז שְׁבַע געפּאַרן אַהין און האָט דאָס אַלץ געבראַכט. און אַזוי האָבן מיר אין דעם צימער³⁰⁴ געפּראָוועט דעם דריטן פּסח.

איך וויל שוין ניט מאַריך זיין מיט די אַלע פּרטים.

(303) המשרד לאישורי נסיעה (Office of passes).

(304) מסתבר שבין חג הפסח תש"א לחג הפסח תש"ב עברו רלווי'צ והרבנית לדירה אחרת, כך שבדירה זו היה זה הפסח השלישי (תש"ב-תש"ד).